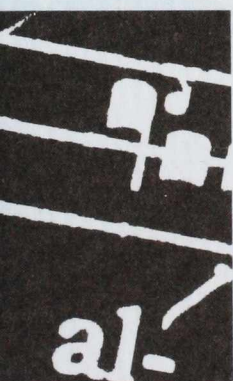

UITGAVE VAN DE STICHTING AMICI CANTUS GREGORIANI

Tijdschrift voor gregoriaans

jaargang 38 ■ nummer 4 ■ december 2013

Het TIJDSCHRIFT VOOR
GREGORIAANS is een uitgave van de
Stichting Amici Cantus Gregoriani.
Het verschijnt driemaandelijks en
richt zich op allen, die zich verbonden
weten met het gregoriaans.

Kopij voor het volgende nummer dient
vóór 27 januari 2014 op het redactie-
adres binnen te zijn. Inlichtingen, ook
voor advertenties, bij de administratie.

Redactie:

Katrijn Kuypers, Arnoud Heerings,
Gerrit van Osch, Albert Koopmans
e-mail redactie:
tijdschrift@acg.nu

Administratie:

J. Kwast
Rijsenburgselaan 7
3972 EG Driebergen-Rijsenburg
telefoon 0343-520114
e-mail: jolanda.kwast@xs4all.nl

Bestuur van de Stichting A.C.G.:

A. Zielhorst, voorzitter
mw. E. Veldhuyzen van Zanten,
secretaris
J. Kooij, penningmeester
J. Calis
B. Lamers
T. de Vries

Adres van de secretaris:

Van Hogendorpstraat 15
3581 KB Utrecht

website:

<http://www.acg.nu/>

Vormgeving: Jacqueline Elemans,
Egmond aan den Hoef
Druk: drukkerij Van Stiphout, Helmond
ISSN: 1380-9776

Abonnementen:

Voor abonnementen wende men zich
tot de administratie.

Het abonnementsjaar is gelijk aan
het kalenderjaar. Abonnementen
kunnen op elk moment ingaan en
lopen automatisch door, tenzij
uiterlijk dertig dagen voor het einde
van het kalenderjaar schriftelijk wordt
opgezegd bij de administratie (zie
hiervoor).

Individueel abonnement:

per kalenderjaar

Voor Nederland: € 30,-

Voor het buitenland € 32,-

Koorabonnement, minimale afname
3 exemplaren, € 20,- per exemplaar

Voor Nederlandse studenten : € 15,-

Voor buitenlandse studenten : € 17,-

Advertentietarief:

1/1 pagina: € 180

1/2 pagina: € 90

1/4 pagina: € 50

Postrekening 39586

Bankrekening 42.06.65.323

alle rekeningen t.n.v. penningmeester
Stichting Amici Cantus Gregoriani te
Culemborg

U gelieve adreswijzigingen drie weken
van te voren te melden eveneens bij de
administratie, met opgave van oud en
nieuw adres.

Om de beurt schrijven alle redacteuren een 'Van de Redactie' voor het tijdschrift. Strikt genomen betekent dat, dat we allemaal een maal per jaar aan de beurt zijn om iets aan het papier toe te vertrouwen. Dat kan iets persoonlijks zijn, iets wat ons bezig houdt, een oproep voor kopij, een trigger om u wakker te schudden zodat u in de pen klimt, of gewoon een leuke anekdote.

Zoals u in dit tijdschrift zult lezen zijn er weer een paar koren die een jubileum gevierd hebben. Helaas nemen we ook afscheid van Cercamon dat na 25 jaar mooie uitvoeringen en cd's besloten heeft er mee te stoppen. Maar er blijft hoop op nieuw leven. Zo zijn er de gregoriaanse meditatie elke derde zaterdag van de maand in de Amsterdamse Obrechtkerk. Om de beurt zingen daar de scholae Gregoriana en Virga gregoriaanse gezangen rondom een kerkelijk thema. En als dit tijdschrift op tijd verschijnt, kunt u op dinsdag 17 december om 20.00 uur nog naar een spirituele meditatie rondom het thema 'Vuur' in het klooster 'De stad Gods' aan de Soestdijkerstraatweg in Hilversum. Daar treedt de Schola Gregoriana Hilversum

op met een inleiding door dr. Martin Claes. En zo is er nog veel meer.

Eigenlijk is deze rubriek helemaal niet bedoeld om concert aankondigingen te doen maar ik ben een beetje tegendraads. Ik wil u met deze 'mededelingen' alleen maar op wijzen dat u de concerten aan ons door kunt geven. We zetten ze dan op de website www.ACG.nu. En verder is er ook een facebook-pagina van de Amici Cantus Gregoriana waarop u berichtjes kunt plaatsen. U moet de pagina dan natuurlijk wel eerst 'liken'. Ik kén de bezwaren tegen social media, maar als je er voorzichtig mee omgaat, kun je er leuke dingen mee doen. Bovendien is het fijn om te weten dat je veel vrienden hebt, ook al zijn ze digitaal. We zijn per slot van rekening al vrienden (Amici) dus wat let u.

Met veel vrienden sta je sterk en dan groeit er weer een hele nieuwe generatie op die vertrouwd raakt met het gregoriaans. Als dat dan helemaal goed gaat, hoeft er geen enkel koor of schola meer de brui aan te geven want dan is er steeds voldoende nieuwe, jonge aanwas.

(KK)

Christus is opgestanden en Victimae Paschali (deel 2)

Dit is het tweede deel en slot van het artikel over een combinatie van de sequentia Victimae Paschali met het paaslied Christus is opgestanden.

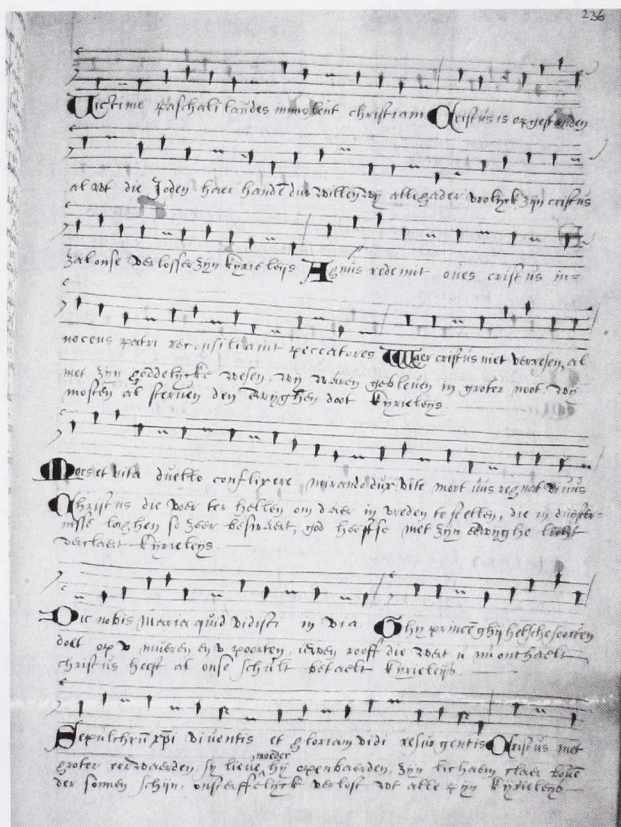
Het eerste deel staat in de aflevering van september 2013.

Tekst

- In Off.Pr. zijn de tien coupletten van “Christus is opgestanden” volledig uitgeschreven en geplaatst tussen de verzen van *Victimae*. Zoals gezegd, hebben de coupletten in Off.Pr. het a latere refrein (IV) Er is één uitzondering. Het negende couplet hoort wat de vorm betreft thuis bij I.
- In eerdere publicaties bestaat nog onzekerheid over de manier waarop de coupletten geïnterpoleerd moeten worden¹². De drie genoemde handschriften geven duidelijkheid.

Melodie

- Off. Pr. heeft alleen tekst (zie het notenvoorbeeld in de septemberaflevering op pag. 79).
- IC17 noteert in primitief hoefnagelschrift alleen de noten bij het eerste couplet. Alleen als er nog ruimte op de notenbalk is, wordt hier en daar nog een fragment van de melodie ingevuld. Het ritme is nog niet duidelijk.

Notenvoorbeeld IC 17 f. 236r

- Cloet 43 noteert met halve, hele, brevis en longa-noten, waardoor het ritme duidelijk wordt. De melodie is net als de tekst gelijk aan IC17. Cloet 43 zal dus wel een jongere notatie zijn, zeker omdat de coupletten driestemmig zijn uitgewerkt: Altus en Bassus zijn toegevoegd aan de Tenor.

Notenvoorbeeld Cloet 43 244v en 245r

Op de volgende pagina vindt u een vergelijking van de handschriften IC17 en Cloet 43 met de uiteindelijke melodie in moderne notatie en met de tekst van Off. Pr.

Conclusie:

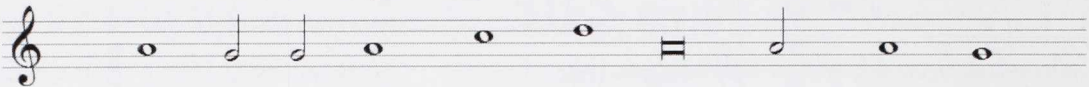
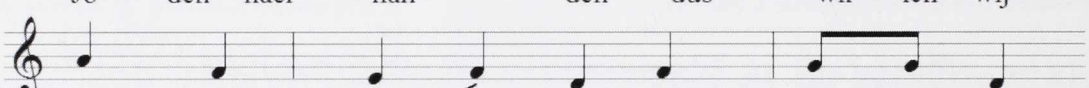
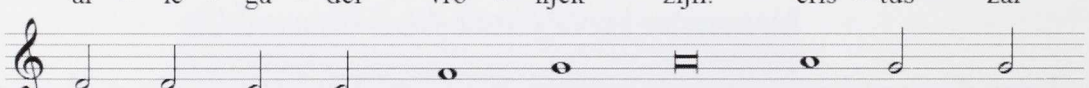
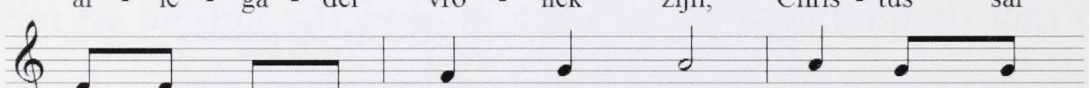
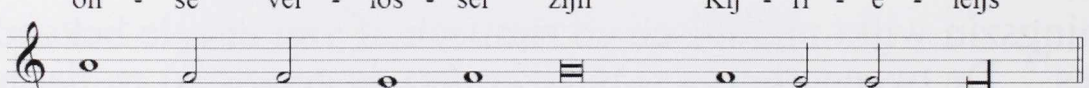
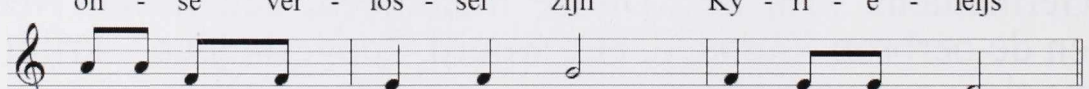
Christus is opgestanden is een mooi expressief gezang dat rond de 17e eeuw in de Nederlanden geklonken heeft, getuige de handschriften Off. Pr., IC17 en Cloet 43.

De openingszin wijkt melodisch en ritmisch af van enkele bekende Nederlandse versies¹³. De tweede noot (g) is lager dan de eerste (a) en dat is conform de Codex Germanicus 716, alle Duitse melodieën, een aantal Nederlandse liederen¹⁴ en de oerbron *Victimae*. Het woord “opgestanden” krijgt daardoor een betere, mooiere ondersteuning.

Dat geldt ook voor het begin van de volgende coupletten.

De accentbehandeling verloopt natuurlijker en correspondeert met de Latijnse accentplaatsing in de sequens *Victimae paschali*.

Vergelijking ms IC17 en ms Cloet43

IC17	 Cris - tus is op - ge - stan - den al wt die
Cloet43 (Tenor)	 Chris - tus is op - ge - stan - den al van die
	 Chris - tus is op - ge - stan - den, Al w - ter der
	 Jo - den haer han - den dus wil - len wij
	 Jo - den haer han - den dus wil - len wij
	 Jo - den han - den. Dus wil - len wij
	 al - le - ga - der vro - lijck zijn. cris - tus zal
	 al - le - ga - der vro - lick zijn, Chris - tus sal
	 al - le - ga - der vro - lick zijn. Chris - tus sal
	 on - se ver - los - ser zijn Kij - ri - e - leijs
	 on - se ver - los - ser zijn Ky - ri - e - leijs
	 on - ser al - ler Troe - ster zijn. Ky - ri - e - leys

Vic - ti - mae pas - cha- li lau - des

Christ ist er - stan - den

Chris - tus is op - ge - stan - den

Chris - tus is op - ge - stan - den

Pollmann 19e druk pag 128

De afsluiting is kort en krachtig, uitstekend aangepast aan de tekst. De sol op “sijn” brengt spanning en "Kyrieleys" krijgt zo een duidelijk slotkarakter.

Troes-ter sijn. Ky - ri - e - leys

Tot slot

De overeenkomst met de Ootmarsummelodie in Nederlands Volkslied (De Pollmannbundel) 19e druk pag.128 is opvallend.

CHRISTUS IS OPGESTANDEN

Chri - stus is op - ge - stan - den al van de

Jo - den 'er han - den. Wij zul - len nu al - len recht vro - lijk zijn: 7

Chri - stus zal on - ze Ver - los - ser zijn. Al - le - lu - ja.

De intonatie en ook het verdere verloop van de melodie komen sterk overeen. Net als IC17 en Cloet 43 eindigt het couplet op die spannende sol. De acclamatie Alleluia sluit hier mooi op aan en is op één noot na hetzelfde als Kyrieleys uit de twee genoemde handschriften.

Het gezang *Victimae paschali laudes*, alternerend met Christus is opgestanden uit Off. Pr. kan als volgt worden uitgevoerd:

Officia Propria f. 105-106-107-108

I
V icti-mae pas-cá-li lau-des im-mo-lent Chris-ti-á-ni.

1. Chris-tus is op-ge-¹⁾stan-den, Al w-ter der Jo-den
han-den. Dus wil-len wij al-le-ga-der vro-lick zijn.
Chris-tus sal on-ser al-ler Troe-ster zijn. Ky-ri-e leys.

A-gnus re-dé-mit o-ves: Chris-tus in-no-cens Pa-tri re-con-ci-li-á-vit pec-ca-tô-res

2. Al zijn wij goedts ge-van-gen, Naer Chris-tus is ons ver-lan-gen. Dus wil-len wij al-le-ga-der vro- . . .

Mors et vi-ta du-él-lo con-flí-xé-re mi-rán-do dux vi-tæ mór-tu-us, reg-nat vi-vus.

3. Dat Cruijs dat moe-ten wij dra-gen, Sul-len wij Chris-to be-hae-gen. Dus wil-len wij al-le-ga-der vro- . . .

Dic no-bis Ma-ri-a, quid vi-di-sti in vi-a?

1) De noot boven "wij" heb ik durven corrigeren omdat de oerbron *Codex Germanicus 716* dat aangeeft.

4. Chris - tus heeft ge - le - den, Hij heeft voor ons ge -
stre - den. Dus wil-len wij al - le - ga - der vro- . . .

Se-pulchrum Chris-ti vi-vén-tis, et gló-ri-am vi-di re-sur-gén-tis:

5. Den vi - ant heeft hij ver - won - nen. Die doot heeft hij ver -
slon - nen. Dus wil-len wij al - le - ga - der vro- . . .

An-ge-li- cos tes-tes, su-dá-ri-um et ves-tes.

6. Chris - tus is ne - der ge - ste - gen. Hij heeft vic - to - rie ver -
kre - gen. Dus wil-len wij al - le - ga - der vro- . . .

Sur-ré-xit Chris-tus spes me- a præ- cé- det su- os in Gal- li- lé- am.

7. Chris - tus voer ter hel - len. Hij ver - loes - de al - le zijn ge -
sel - len. Dus wil-len wij al - le - ga - der vro- . . .

Cre-déndum est ma-gis so-li Ma-ri- æ ve-rá-ci quam lu-de-ó-rum tur-bæ fal-lá-ci.

8. Chris - tus is ver - re - sen, Dae - rom wil - len wij vro - lick
we - sen. Dus wil - len wij al - le - ga - der vro - . . .

Scimus Christum surre-xis-se, a mórtu-is ve-re; tu no-bis victor Rex, mi-se-ré-re.

9. Daer wa - ren drij Jonck - frau - wen. Smor - gens vroe - ch voor den
dau - we. Sij soch - ten on - sen hern Je - sum Christ Die
van den doot ver - re - sen is. Ky - ri - e - e - leys

Alle - lú - ia.

10. Sij soch - ten en si von - den On - sen hee - ren met sij - ne vijf
won - den. Dus wil - len wij al - le - ga - der vro - lick zijn.
Chris - tus sal on - ser al - ler Troe - ster zijn. Ky - ri - e - leys.

Als afsluiting het begin van de combinatie *Victimæ* met “Christus is opgestanden” zoals die genoteerd is in Cloet 43.

Vic - ti - me pas - cha - li lau - des im - mo - lent Chris - ti - a - ni.

1. Chris - tus is op - ge - stan - den al van die Jo - den haer

han - den dus wil - len wij al - le - ga - der vro - lick zijn

Chris - tus sal on - se ver - los - ser zijn ky - ri - e - leys.

NOTEN

¹² Compendium van achtergrondinformatie bij de 491 gezangen. Amsterdam 1977 Kolom 526 e.v.

¹³

Chris-tus is op - ge - stan - den

Zo klinkt de intonatie in: Bruning e.a. “Volksliederenbundel” Gottmer Haarlem 1952
Liedboek voor de kerken. Nr.211 ’s-Gravenhage 1973.

¹⁴ Dr. A.C. Vernooy: “Christus is opgestanden” in vele versies, Gregoriusblad 107 (1983), pag. 39 e.v.;
G.v.L. nr. 414; Gotteslob Bistum Münster nr.228

Voor de cv van Louis Krekelberg verwijzen wij u naar de vorige aflevering. Jan Lipsch verzorgde de gregoriaanse notenvoorbeelden. De moderne muzieknotatie werd uitgevoerd door Wim Perriëns.

Wim van Gerven, pionier van de gregoriaanse semiologie in Nederland (redactie: Geert Maessen)

In 2012 verscheen het lang verwachte boek over Wim van Gerven (1929-2008), zanger bij het Nederlands Kamerkoor en dirigent van de Schola Gregoriana in Amsterdam. Redacteur Geert Maessen koos voor een opzet die het midden houdt tussen een Liber Amicorum, een In Memoriam en een overzicht van het belangrijkste onderzoekswerk van Wim van Gerven zelf; een mooie combinatie die veel genegenheid uitstraalt van de redacteur voor zijn voormalige leermeester.

In de inleiding krijgen we een indringend verslag van de (ontstaans)geschiedenis van de verschillende scholae die Wim van Gerven heeft gedirigeerd. Aan de hand van brieffragmenten worden we deelgenoot van zijn overwegingen bij verschillende fases van zijn werk als scholaleider. Leuk om te lezen trouwens hoe bekenden van nu daarin een rol speelden.

De serie inleidingen die daarna volgt, begint met een stuk van Wim van Gerven zelf. Het is de laatste versie uit 1993 van de tekst die hij zeker tien jaar lang gebruikte als programmatoelichting bij concerten en waarbij hij ingaat op de ontwikkeling van de zoektocht naar een zuivere uitvoeringspraktijk van het gregoriaans.

Dan neemt Martin Hoondert de draad op en illustreert aan de hand van Wims Schola de ontwikkeling van gregoriaanse schola's en koren na het tweede Vaticaans Concilie, een uitbreiding op Hoonderts promotiewerk. Theoloog en liturgist Kees Kok gaat n.a.v. dit concilie in op de relatie tussen de liturgie van vóór en ná Vaticanum II. Gregorianist en pastoor Alfons Kurris illustreert in zijn inleiding aan de hand van het Vergelingsmotief uit Openbaringen, dat lite-

raire teksten in het officie, anders dan in de mis, op heel verschillende wijzen kunnen worden aangewend en daarmee van betekenis kunnen veranderen.

Haast als een luchtig intermezzo volgen er drie artikelen die vooral met de zangpraktijk van Wim van Gerven zelf te maken hebben, drie zangers uit zijn schola komen aan het woord: zanger Martijn de Graaf Bierbrauwer vertelt over zijn eerste ontmoeting met van Gerven en het ontstaan van een schrijfatelier waar de notatiemethode 'Fluxus' een grote sprong voorwaarts kon maken. Martin Spaink gaat hierop door met het artikel 'Het nut van kalligrafie, een groot denkraam en een leraar die je aan je oren trekt'. In dit artikel wordt er een verband gebracht tussen de kalligrafie van de neumen en Indiase raga's.

Componist Egmont Swaan illustreert met twee projecten: het (her)creëren van een gregoriaans vesperdienst en het (her)componeren van verloren mozarabische gezangen - hoe het gregoriaans hem in zijn werk inspireert.

Dan wordt het weer ernstig met een bijdrage van Jan van Biezen. Hij gaat in op het ritme van het gregoriaans: mensuralisme versus semiologie. Zijn betoog is een samenvatting van zijn visie op het

gregoriaans in relatie tot de Byzantijnse en Griekse kerkmuziek. Dirk van Kampen gaat door op het onderwerp van mensuralisme en semiologie: Wat is het oorspronkelijke ritme van het gregoriaans? Misschien liggen de twee opvattingen toch niet zo ver uit elkaar?

Naast het ritme is er nog een kwestie die de gemoederen geregeld in beroering brengt: de sierneumen. Pieter Mannaerts neemt dit onderwerp onder de loep en bespreekt de problematiek van de versieringen. Jacqueline Elemans gaat daarop verder in met een tekst over het stemgebruik uit 850 van Aurelianus van Réomé: *Musica Disciplina*.

Met zijn inleiding *Periit memoria eorum cum sonitu* komt Marcel Zijlstra het dichtste bij Wim van Gervens grote passie: de restituties. Hij gaat op zoek naar de ideeën die ten grondslag liggen aan de melodierestauraties. Het aspect van de verhoogde of verlaagde ‘b’ wordt specifiek toegelicht door musicus Henk Waardenburg: ‘een mol als kruis’ is de grappige titel van zijn inleiding. Geïnspireerd door Wim van Gerven ontwierp Geert Maessen zijn fluxusnotatie. In plaats van vierkante noten worden nu de neumen van Sint Gallen op de lijnen geschreven. Geert maakt, als hekkensluis van dit deel *Liber Amicorum*, een verhaal over de verschillen in notatie en overlevering tussen gregoriaanse en oud Spaanse tradities.

Meer dan de helft van het boek bestaat vervolgens uit handgeschreven partituren van Wim van Gerven zelf: In 2007 dreigde ontruiming van zijn huis – hij was daarvoor gevallen en lag al langere tijd in een verzorgingshuis. Maessen vroeg hem daarom wat er uit zijn huis

gered moest worden waarop “mijn restituties” het resolute antwoord was. Het zijn vele handmatig uitgeschreven gregoriaanse gezangen die hij door vergelijking van verschillende handschriften had gereconstrueerd. Vooral responsores en antifonen, officie-repertoire maar daarnaast ook materiaal uit andere gregoriaanse genres. In totaal zijn er 285 restituties in een schriftje bewaard gebleven. In deze publicatie is daar een selectie van opgenomen waarbij het criterium was: alleen handgeschreven exemplaren die ook daadwerkelijk werden uitgevoerd. De oudste transcriptie is van 1984, de jongste van 2002.

Omdat de belangrijkste liturgische tijden, alle genres en alle modi aan bod komen, is het een aardige bloemlezing geworden. Diverse gezangen zijn volgens Maessen nooit ergens anders uitgegeven, ook van Wims leerlingen zijn enkele transcripties opgenomen. Achterin het boek zijn verwijzingen naar de belangrijkste bronnen opgenomen en een alfabetische index van de gezangen op genre.

Een boek dat over muziek gaat kan haast niet meer zonder klinkende muziek gepubliceerd worden. Achterin vindt u geen cd maar een lijst van programma’s die Geert Maessen maakte voor het radiostation ‘Concertzender’.

Hij verzorgde enkele jaren het wekelijkse programma *Bonum est* over gregoriaans. De restituties van Wim van Gerven komen daarin ook ruimschoots aan bod. Alle programma’s zijn via de website www.concertzender.nl terug te beluisteren. Ze vormen een rijke muzikale illustratie bij dit lezens- en begerenswaardig boek.

TEMPUS NATIVITATIS

Ps. 109, 3.1
cf. B.2.G. 22, 8
IV Tempora Adventus
Wim van Gerwen 1998

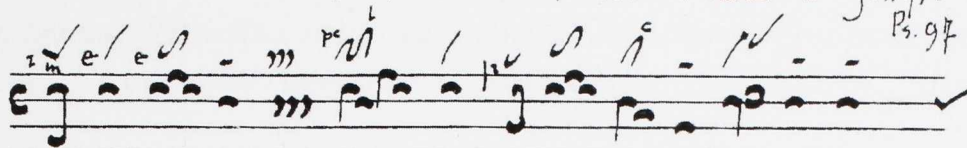
** In splendori- bus.*

Co. VI ad Missam in Nocte Natalis Domini

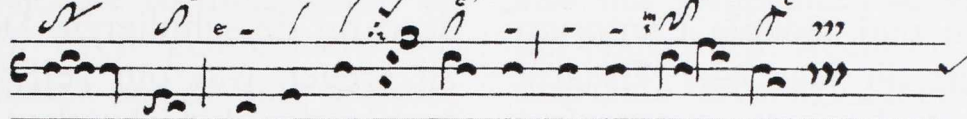
In splendori-bus sancto-rum, ex u- te- ro

an-te lu- ci- fe- rum ge- nu- i- te. Euouae.
ps. 109, 3
in Conc. BMV 1998
cf. B.2.G. 22-12
W.A. Gerwen

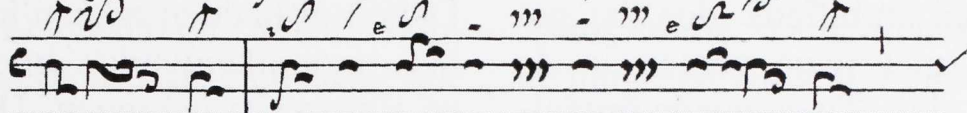
In Nativitate Dñi. In Die. Ad Missā Maiorē. Jes. 9, 6 Ps. 97

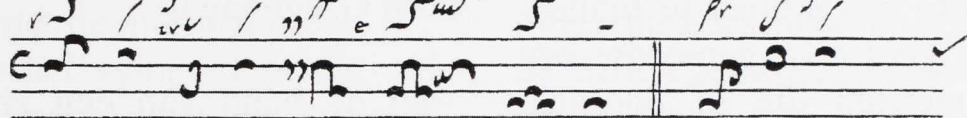
Pu-er* na-tus est no-bis, et fi-li-us da-tus est

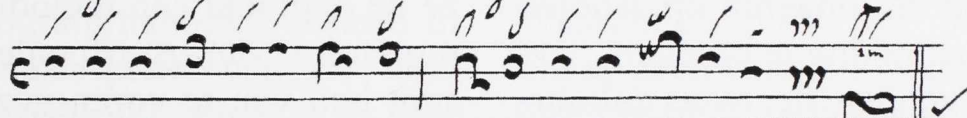
no-bis: cujus impe-ri-um super hu-me-rum

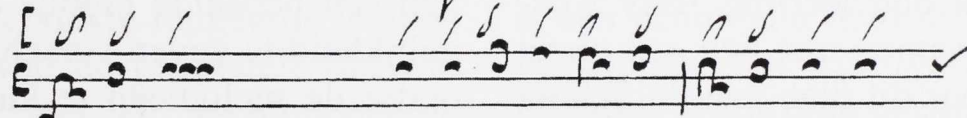
e-jus: et vo-ca-bitur no-men e-jus:

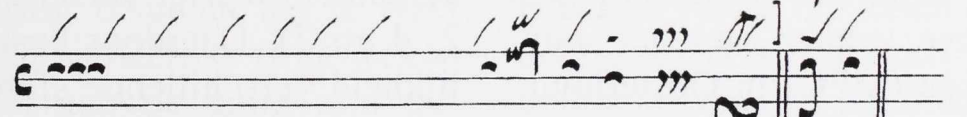
magni consi-lii An-ge-lus. Ps. Cantate

Domino canticum novum: qui-a mi-ra-bi-li-a fe-cit. Puer.

Ps. No-tum fecit Dominus sa-lu-tare suum: in conspectu

gentium revelavit ju-sti-tiam su-am. Puer.

Omniū Sanctorū 1996

Lady Gaga en gregoriaans, de combinatie van jong en oud. Schola Cantorum Oosterhout viert dit jaar haar 70-jarig bestaan en doet dat met een project waarbij jongeren kennis maken met het gregoriaans. Een ambitieus idee dat gelukkig meteen met twee voeten in de aarde van start ging. Twee goede organisatoren, cultuurcoaches, werden in de arm genomen om het project te realiseren. In Brabant kent elke gemeente een cultuurcoach: mensen die in opdracht van de gemeente lespakketten ontwikkelen om kinderen en jongeren op scholen met cultuur in aanraking te brengen.

In Oosterhout vonden de twee cultuurcoaches: Annemieke Tekstra en Miranda van Bracht hun oud leerling Jerry Kosmit bereid om samen met hen een opzet te bedenken voor dit plan van de Schola Cantorum.

Beide coaches zijn ook werkzaam als docente creatieve vakken aan het mgr. Frencken College (MFC) in Oosterhout. Zij gingen daar aan de slag om oud en nieuw te verbinden en op zoek te gaan naar de bron van het gregoriaans. Er werd lesmateriaal ontwikkeld voor twee projecten vanuit nota bene de discipline Beeldende Vorming: 'Van benedictijn tot Banksy' en 'Vette miniaturen'. Dit materiaal bleek goed aan te slaan bij de leerlingen en docenten van zowel vmbo, havo en vwo.

Als gregorianist is het misschien vreemd het gregoriaans te benaderen vanuit een andere discipline dan de muziek, maar

feit is dat de benaderingswijze het goed deed bij de scholieren. De opdracht die zij kregen was om zelf aan de slag te gaan met oude technieken zoals kalligrafieren en verluchten van miniaturen. Daarvoor hadden zij een introductie over het 'monnikenwerk': boeken schrijven en illustreren gekregen. Dat materiaal is terug te vinden op Youtube met de zoekterm Gregogaga.

Aan de hand van een zelf uitgezochte tekst van 25 tot 50 lettergrepen kregen ze de opdracht een melodie te kiezen uit repertoire van Antifonalen. Jerry Kosmit had van te voren gezocht naar melodieën die aan elkaar verwant zijn binnen één bepaalde modus om zo de mogelijkheid te geven verschillende teksten onder de melodieën te kunnen plakken. Hij had daarvoor groepen melodieën verzameld in vier verschillende modi (1, 2, 4 en 7). Daardoor bestond de mogelijkheid verschillende sferen aan de teksten te koppelen.

Met de zelf gevonden of gemaakte teksten moesten de leerlingen aan de gang. Een week lang stond – vijfmaal per week – de tekenles in het teken van gregoriaans en manuscripten. Jerry Kosmit, die de kinderen vooral moest helpen bij het onder de melodie plaatsen van hun teksten, begon elke les met het zingen van gregoriaans en dat werd zeer gewaardeerd. Ik kan daar zelf over meepraten vanuit de lessen gregoriaans die ikzelf voor HAVO- en VWO-klassen heb gegeven.

De gebruikte antifonen, voor degenen die het project ook eens willen uitvoeren zijn:
I: Quarite primum; Reddite ergo; Tecum principium; Praeceptor; Assumpsit Jesus
II: Qui vult venire post me; Qui me confessus venerit; Joannes vocabitur; Qui mihi ministrat: Ecce veniet
IV: Propheta magnus; Elevatus manibus; Apud Dominum; Qui post me venit
VII: Exortum est; Et ecce terraemotus; Stans Jesus; Nos autem; Misereor; Non est inventus

Uiteraard is niet elke leerling vanuit de beeldende hoek even getalenteerd om met tekst en muziek aan de slag te gaan, maar het resultaat dat we donderdag 24 oktober in Oosterhout te horen kregen, was wonderwel geslaagd. De Schola Cantorum Oosterhout had zich namelijk de nieuwe teksten eigen gemaakt en leerling(en) en docenten zongen vol enthousiasme met de mannen mee.

De gasten van het symposium dat naar aanleiding van het project werd georganiseerd in de Benedictijner Paulusabdij kregen een programmaboekje waarin in kleur de 'manuscripten' van de leerlingen waren afgedrukt. Zo viel er mee te lezen met de zang.

Het programmaboekje fungeerde meteen als catalogus van de resultaten van wat er vervolgens met de gecomponeerde tekst en muziek werd gemaakt. Een bewonderenswaardig resultaat als je weet dat de leerlingen nauwelijks twee weken met het project aan de gang zijn geweest: prachtige vergulde miniaturen met gekalligrafeerde tekst onder zelf getrokken notenbalken en versierd met, zoals dat hoort; bloemen, slingers, vlinders, vogels en vele krullen.

Walther Halters, zanger uit de Schola Cantorum en projectcoördinator, leidde de middag. Hij interviewde de eerste spreker op het symposium pater Nico Wesselingh o.s.b., benedictijner monnik en tot voor enkele jaren woonachtig in de Sint-Paulusabdij. Zijn verhaal leek in eerste instantie niet op het uitgangspunt

van het symposium te slaan maar met het onderwerp 'Recht uit het hart' en de muzikale levensgeschiedenis van pater Wesselingh, werd wel een brug geslagen tussen zijn bevlogenheid voor het gregoriaans en die, die de Schola Cantorum op de jongeren wilde overbrengen.

Pater Wesselingh vertelde over zijn eerste kennismaking met gregoriaans en over zijn zoektocht, na Vaticanum II, om de officiegezangen te voorzien van Nederlandse teksten.

Al is hij de 80 ruim gepasseerd, Nico Wesselingh blijft een boeiend spreker die er geen enkele moeite mee heeft een groot publiek te bespelen en zijn betoog met grappige anekdotes te larderen. Het is een genot naar hem te luisteren en het is jammer dat zijn verhaal, vanwege tijdsdruk, voortijdig gestopt werd.

Brechtje Roos, muzikant en muziekzending zoals zij zichzelf noemt, had in opdracht van de organisatie onderzoek gedaan naar wat jongeren van het gregoriaans zouden kunnen herkennen in moderne muziek. Uitgaande van de zoektermen 'bijbelteksten, galmen, eenstemmig, mannenkoor en kerkklokken' werd de deelnemers aan het symposium een ruim scala aan muziekfragmenten voor geschoteld waarbij een link met het gregoriaans te maken viel: By the rivers of Babylon (Bony M.), Jesus Christ Superstar, Like a prayer (Madonna), Agnus Dei (Rufus Wainwright), etc. Een oneindig uit te breiden lijst van fijnzinnig tot grof. Brechtje Roos ziet een toenemende

behoefte aan verstillings en herkent de populariteit van de trend om met daar, met bijpassende muziek, vorm aan te geven. Behalve de populariteit van gregoriaans constateert zij ook een groeiende interesse voor Indiase ragas, rap en singer-songwriters. Het motto is daarbij universeel: alles verlangt naar puurheid en soberheid. Voor de liefhebbers zijn de muziekvoorbeelden terug te vinden op de site [www. BrechtjeRoos.nl](http://www.BrechtjeRoos.nl)

Door tijdsdruk verviel vervolgens de lezing van Jerry Korsmit, maar hij kon zijn verhaal nog kwijt in de twee workshops die het tweede deel van het symposium inluidden. Als klap op de vuurpijl vroeg nog een onverwachte spreker het woord. Ad van Drunen, gedelegeerde cultuur van de provincie Noord-Brabant, had een verrassing voor de organisatoren. Om het project overdraagbaar te maken naar andere scholen stelde hij vanuit de provincie een bedrag van

€1.000 beschikbaar.

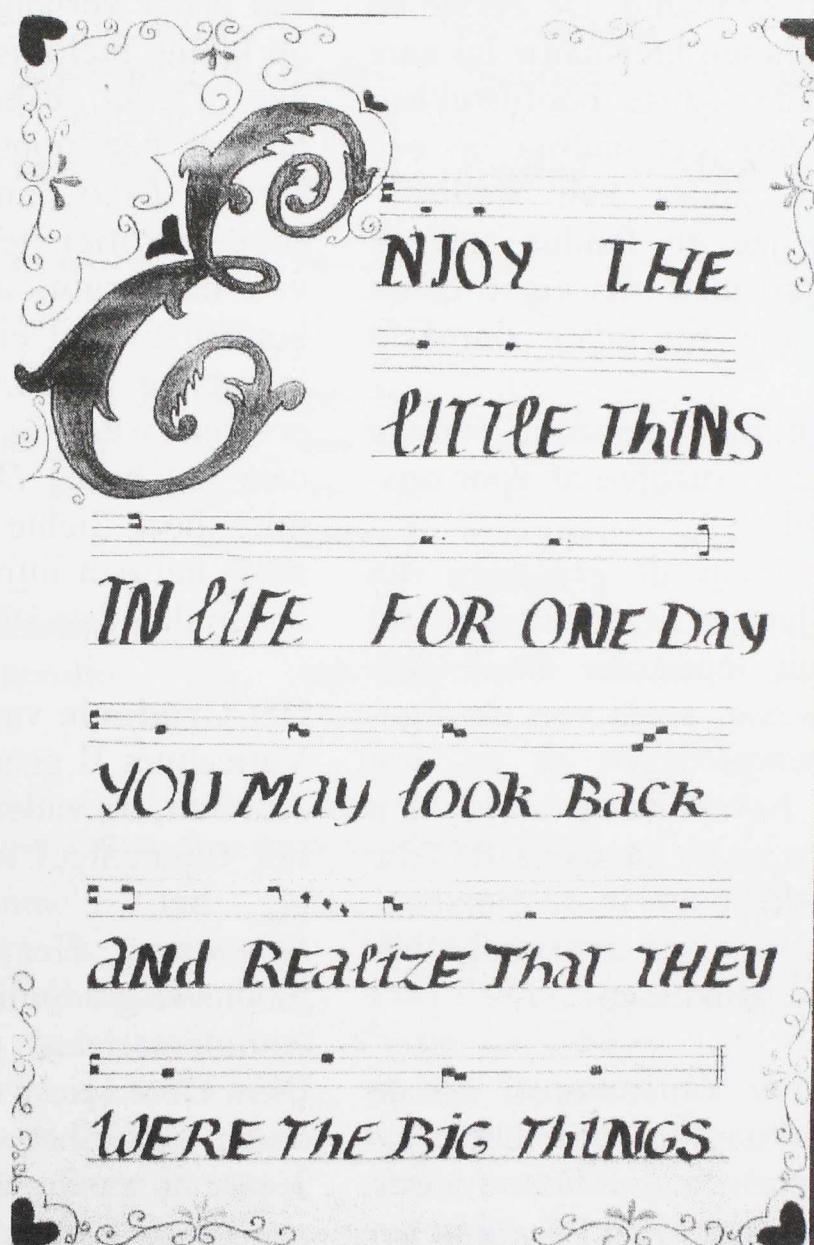
Gregoriaans benaderen vanuit de kunst van het illustreren van manuscripten blijft voor de musicus een vreemde weg, maar het resultaat van het project in Oosterhout mag er zijn. Zo zie je maar, het is af en toe heel verfrissend om dankzij een nieuwe, jonge, blik te kijken naar wat voor jezelf misschien als vanzelfsprekend geldt. Dat is de Schola Cantorum in Oosterhout wat mij betreft zeer goed gelukt.

Ik wil de heren langs deze weg nog van harte feliciteren met hun 70-jaar bestaan, zo jong van geest!

Het lesmateriaal met instructie is ook beschikbaar voor mensen die het symposium niet gevolgd hebben. Belangstellenden sturen een mail naar gregogaga@live.nl. Uiteraard bij gebruik van het materiaal bron en makers vermelden

Katrijn Kuypers is redacteur van dit tijdschrift

Het *Evangelie* is het begin van de Bergrede, en daarvan het directe vervolg op de Zaligsprekingen. De Bergrede wordt wel het Magna Charta, de grondwet van het christendom genoemd. De *eerste* en *tweede Lezing* sluiten hier nauw op aan: de Tritoesaja (de laatste hoofdstukken van Jesaja: 56-66) legt nadruk op een rechtschapen in plaats van wettisch-Joodse levenswijze en Paulus stelt in zijn evangeliseren juist niet eigen talent maar Gods kracht bij eigen onmacht centraal.

De *Gebeden* bidden genade, eeuwig leven en heilzame vruchten af voor onszelf en de wereld.

Na Vaticanum II zijn de gezangen van enige eerste én laatste zondagen door het jaar gekozen uit repertoire dat anders zou zijn verdwenen, zoals van de afgeschafte quatertemperdagen en de drie zondagen vóór Aswoensdag; soms zien we ook vondsten uit de handschriften die eerder niet voorkwamen in de zangboeken. Vandaag zullen we deze mogelijkheden allemaal tegenkomen.

De **Introitus**, vóór Vaticanum II van de quatertemperzaterdag in september, typeert Dom Boer als 'een antieke tweede modus, eenvoudig en blij'. En als je het Laon-handschrift volgt: de aftrap op de dominant en dan vanaf de tweede, beklemtoonde, lettergreep als een lopend vuurtje zo snel naar weer de accentlettergrepen van *Adoremus* en *Deum*, om op dat laatste woord meteen verder te stromen met een tristrofa (vanaf de door Graduale Novum, GN, mooi herstelde mi) naar de kwartruststreep. Eigenlijk

zijn hiermee de hoofdlijnen al gezet. De rusteloos voortgaande beweging, ingezet bij *adoremus*, wordt door herhalingen bij *procidamus*, *ploremus* en *quia ipse* tot één groot verlangen naar de namen die op kleine melodische accentjes verschijnen: *Deum*, even later *Dominum* en, hoewel een noot lager maar wél veel breder: *Deus*. En onderweg die aanjagende strofici, telkens op de dominant van het begin, die de stroming vitaal houden tot het eind. En afgewisseld en in reprise gebracht door de psalmodie, ervaren we nóg sterker die aandrang naar het brede *Deus*, afgerond met dat juist heel lichte *noster*. Wondermooi zoals het een introitus telkens weer lukt ons in de juiste stemming te brengen!

Het **Graduale** van het A-jaar werd vóór Vaticanum II gezongen op het feest van Joachim, de vader van Maria, 16 augustus; momenteel treffen we het ook aan bij het *Commune Sanctorum et Sanctarum*. Het behoort tot het type modus-II-gradualia, hier al zo vaak commentarieerd met de inzichten van Dom Boer (zie TvG 2010-2 en 3). Hieronder treft u het schema van TvG 2010-3 aan, nu aangevuld met het gradualegezag van vandaag. Door de per plek identiek terugkerende melodische formules te vervangen met een enkele toon uit de eenvoudige tweede moduspsalmodie, licht onder dat rijk versierde gezang de psalmodische en dus (mede) Joodse oorsprong van dit oeroude gezang op. Tegelijk maak ik van de gelegenheid gebruik om enige drukfouten in dat bewuste schema te herstellen.

We volgen Laon, al vertoont deze notatie hier en daar lacunes en zien we dat GN, die Sankt Gallen volgt, hier en daar afwijkt, maar nooit echt wezenlijk.

Laten we alleen eens kijken naar *Alleluia*. De melodie speelt zich af tussen re en fa, neemt de eerste stap vanuit de in deze modus gebruikelijke kleine terts onder de subtonica en reikt nergens hoger dan de sol. Met het woord *Alleluia* raken we heel lichtjes even aan de dominant, met aan begin en eind (beide keren vanuit de la?) een scandicus quilismaticus: om ons thuis te brengen naar de grondtoon re. Bij de jubilus moeten we ons even verlaten op Sankt Gallen: vanuit de grondtoon, ietsje breder, gaat de melodie vlot hoger, met een salicus nu, over de wederom lichtjes aangeraakte dominant heen reikend naar de sol; en pas hierna wordt met een torculus de dominant vol geraakt. Maar dan gaat de rem er ook af: vanuit de do, met een bistrofa, wordt hij lekker aangeblazen en heel voorspelbaar via een climacus naar de modale afstap gevoerd.

Met de hoekpes van Sankt Gallen stroomt de eerste zin naar *Dominum*, volgens Laon, die weer meedoet nu, eindigend met een pressus maior, ons hiermee juist aansporend tot doorzingen tot en met de porrectus-slotnoot op *gentes*. De slotzin start op de stevige grondtoon en creëert met de modale repercussie van de deuterus op de kwart bij *collaudate* toch nog een melodisch hoofdaccent. Overigens zingt Laon een brede clivis op het woordaccent en een tristrofa op *e-um*, om met weer enige pressussen voort te ijlen naar de jubilmelodie.

Het **Offertorium** is overgenomen van zondag Sexagesima en is gecomponeerd

op een tekst uit psalm 16 (17): een gebed van een vervolgd. Ook weer fijnzinnig gekozen, in het kader van de Bergrede en de Zaligspreking “Zalig die vervolgd worden ...”.

We laten Dom Boer integraal aan het woord: “Volgens de deelstrepen kunnen we drie zinnen onderscheiden, waarvan de tweede een opgeheven finale heeft om het élan van de derden zin voor te bereiden: vergelijk de introitus van Pasen (zie ook TvG 2007-1, pag. 31-32), die dezelfde drie zinnen vertoont met dezelfde cadensen. De twee stukken zijn ten nauwste verwant en bezitten eenzelfde sublieme schoonheid.

De eerste zin heeft twee recitatieven rond de mi als inleiding en nazang van het melodische accent op *semitis*, waar de sol centrum van is. De schijnbaar overheersende fa verandert niets aan het feit dat de mi toonaangevend is in deze recitatieven. De mi is door haar ligging onder de fa een onvaste noot en heeft de neiging om in fa over te gaan, evenals de si in do. Niettemin commandeert de mi de melodievoering, zoals de cadensen op *meos, tuis* en *mea* bewijzen”. En zoals in veel andere vierde modusgezangen heeft GN de mi weer prominent naar voren gehaald.

Dom Boer vervolgt: “Een geoefend oor herkent aanstonds deze meditatieve en tere wijze van reciteren, eigen aan den vierden modus. De tweede zin gaat op dezelfde wijze voort, maar is opgehangen aan het accent van *inclina*. Op de functie van de finale hebben we al gewezen. De derde zin vormt weer een boog, en zou in zijn eerste gedeelte ook op de mi moeten reciteren. Het *mirifica* hier en *mirabilis* uit den introitus van Pasen heeft tot dezelfde, iets bewoge-

ner en steviger melodiegang aanleiding gegeven: de rest zweeft licht en mijmerend voort, in een stille beschouwing die typerend is voor het Gregoriaans en bijzonder voor dezen vierden modus”.

De **Communio** is evenals bovenstaand offerandegezing genomen uit de afgeschafte zondag Sexagesima. De ouderen onder ons herkennen de tekst uit psalm 42 (43): van de eveneens afgeschafte voetgebeden, ooit behorend tot de openingsrite van de Eucharistieviering. Hier is het deel van de communieriten, een blij processiezing naar de God die onze jeugd blij maakt.

Dom Boer: “De Communio vormt een sprekende tegenstelling met het Offertorium. Regelmatige Antifoon met voorzin en nazin, elk van twee incisie. Hoofdaccent in de tweede incisie, zodat de tweede zin thesis vormt. Alle cadensen zijn op sol, behalve die van de derde incisie, die de subtonica kiest om de finale voor te bereiden. Het kan dus niet klassieker en regelmatiger, en toch wat een fut en een geest in deze van leven sprankelende Antifoon! De intonatie met zijn kwartsprong (door GN gerestitu-

eerd!, GvO) is vol gang, door de tweede incisie met élan voortgezet: het modale recitatief op de si doet het hier prachtig, en de kwart-tegenstelling re-la la-re (bij GN re-la si-re! GvO), die weer over de si naar de sol leidt, is zowel melodisch als rhythmisch vol grootheid en leven. Wat een geestdriftig en toch plechtig uitzingen op deze woorden *altare Dei!* De nazin heeft een bijzonder karakter door het driemaal terugkeren van den scandicus met quilisma la si do op de drie woordaccenten: *ad Déum, qui laetificat, juventútem*”. En hij ziet de voorbereiding op die neumengroep ook telkens toenemen (en wij volgen nu GN, GvO): *ad Deum* twee uncini op sol, *qui laetificat* nogal brede podatus en clivis, *juventutem* een uncinus, porrectus flexus liquescens en scandicus: “het is een steeds voller worden met blijdschap”, zegt Dom Boer.

Hij wijst nog op meer dergelijke “symmetrieën van deze schijnbaar zo spontane Antifoon”, en wel in de intonaties en cadensen. En hij besluit: “Alles is het een tegenover het ander, met maat, gewicht en getal opgebouwd, maar met de natuurlijke en levende gratie van de antieken”.

Vocaal ensemble Cercamon is genoemd naar een 12de-eeuwse troubadour van wie weinig materiaal bewaard is gebleven. We kennen het ensemble als een vrouwenschola gespecialiseerd in de muziek van de Moderne Devotie en in die van Hildegard, grofweg twee uitersten in het gregoriaanse repertoire. Maar zo is het ensemble niet begonnen. In 1988 begon Lida Dekkers met een gemengd ensemble voor middeleeuwse muziek in het algemeen, met stemmen en instrumenten, een- en meerstemmig. Binnen enkele jaren verdwenen de mannen en specialiseerde Cercamon zich in eenstemmig religieus repertoire met vrouwen. In 2000 besluit Lida Dekkers met het ensemble te stoppen, maar de overgebleven vrouwen zagen nog genoeg potenti-

camon definitief stoppen.

In de laatste nieuwsbrief van Cercamon staat waarom: *“Al geruime tijd zingen we nu met ons vijven. Dat gaat goed, zeker nadat Wilko Brouwers deze winter een aantal keren onze repetities leidde. Met zijn ruime ervaring als koordirigent en scholaleider en met zijn bezielde interpretatie van het gregoriaans kon hij ons meer richting geven. We blijven op zoek naar de verbinding tussen tekstbetekenis en de muzikale vertaling daarvan, om op die manier spirituele diepgang een kans te geven.*

Maar zingen met zo weinigen is ook kwetsbaar. We worden allemaal ouder en in de praktijk is het moeilijk zangeressen te vinden die bij ons repetitieschema en onze manier van werken passen. Nadenkend over de toekomst hebben we dan ook, met pijn in het hart, besloten om eind 2013 op een hoogtepunt te stoppen met Cercamon. Dat wat Lida Dekkers in 1988 als een groep met mannen en vrouwen, instrumentalisten en vocalisten begon, heeft

zich in 25 jaar ontwikkeld tot een schola die haar vrouwtje staat en die kan terugkijken op een mooie zoektocht in het zingen van doorleefd en bijdetijds gregoriaans”.

Reden voor de redactie van het Tijdschrift om met de dames rond de tafel te gaan zitten om terug te kijken op een

Cd's

1992 cd 'Gaude Virgo' gezongen uit de IJsselstreek
1997 cd 'Hildegard' gezongen
2005 cd 'Lauda relauda' met opnamen die nog met Lida gemaakt werden
2011 cd 'Leven en sterven als zuster van Soeterbeeck' Moderne Devotie

eel om op eigen kracht door te gaan. Wat bleef is de viva-vocetechniek die kenmerkend is voor de werkwijze van het ensemble.

Nu 25 jaar na de oprichting is het tijd voor een feest, maar dat wordt tegelijkertijd een afscheidsfeest, er staan concerten en een tournee gepland, want na hun 'Rijnproject' in november gaat Cer-

kwart eeuw uitzonderlijke muziek van een prachtig ensemble. We spreken elkaar na een repetitie in de Utrechtse Willibrorduskerk. De vijf vrouwen zijn aanwezig: Greet Aanen, Sara Dondorp, Margreeth de Koomen, Bep Pierik en Elzemarkie Veldhuyzen van Zanten.

Margreeth is de enige die al sinds de begintijd bij Cercamon zingt. Zij stapte over van het renaissance koor dat Lida ook leidde naar het middeleeuws ensemble.

Er ontstonden twee specialisaties: Modern Devoot repertoire en gezangen van Hildegard van Bingen. Twee geheel verschillende ‘takken van sport’ die allebei ook weer wezenlijk van het traditionele gregoriaans verschillen. De uiteindelijke leidraad blijft echter net als bij gregoriaans het primaat van de tekst. Hoe de neumen zo te interpreteren en muzikaliteit op zo’n manier ten dienste te stellen van de betekenis, dat de diepgang ervan tot klinken komt? Cercamon behoort tot die groep schola’s die zich terdege bewust is van de liturgisch-religieuze achtergrond van deze muziek maar die er voor kiest om deze juist buiten deze context verder te onderzoeken en beleven.

Die viva-vocetechniek bestaat uit het voor- en nazingen op de repetitie, op het gehoor zingen. Het is een oude traditie waarbij de melodie en de tekst veel meer doorleefd en geïntegreerd raken in het “eigen systeem” dan wanneer alles met het hoofd, het verstand, wordt gezongen. Lida stimuleerde de leden ook om zo-

veel mogelijk uit het hoofd te zingen. Grappig hoe dat bij iedereen anders werkte, de een onthoudt de melodie beter, de ander de tekst. Zonder Lida als stimulans was deze methode voor nieuwe schola leden te moeilijk. Uiteindelijk werd er tijdens concerten wel gewerkt met kleine boekjes waarin alleen de teksten stonden als geheugensteuntje.

Sara en Bep zijn beide pas na het vertrek van Lida bij Cercamon komen zingen. Voor beide vrouwen was het zingen vanaf neumen een ontdekkingstocht. Blokjesnoten worden voor de melodie lijn wel gebruikt, maar uiteindelijk is het de bedoeling om dat los te laten, de een neemt die stap eerder dan de ander.

viva voce

Sinds haar oprichting werkt Cercamon met een ‘middeleeuwse’ manier van instuderen, die bestaat uit gebruikmaking van het oude neumenschrift en overdracht door uit het hoofd voor- en nazingen. Hierdoor ontstaat een doorleefde interpretatie van de gezangen. Verscheidenheid aan klankkleur van de individuele stemmen en opsplitsing in groepjes met hoge en lage stemmen zorgen voor levendige uitvoeringen van het veelal eenstemmige repertoire.

Elzemarkie en Greet zingen allebei al langer mee en hebben vele hoogtepunten van het ensemble meegemaakt. Zoals het eerste programma rond muziek in de IJsselstreek en de vier cd’s die daarna verschenen. Er waren concerten en tournees in binnen- en buitenland: In ‘Hildegardland’: Eibingen, Mainz en Eberbach, maar ook naar Oostenrijk: Bregenz en Innsbruck; Estland: Tallinn als uitwisseling in het Netwerk Oude Muziek; België: Antwerpen, Peer, Gent; Italië: Rome. En verder talloze concerten

en presentaties in Nederland met een enkele keer een medewerking aan liturgie. Dan waren er ook nog de opnames voor radio en tv, de samenwerking met instrumentalisten die meestal improvi-seerden. Op orgel Bert Matter gedurende vele jaren en daarna Stephen Taylor, Toon Hage, Berry van Berkum en Jan Kleinbussink, op vedel Margriet Tindemans, op basklarinet Gerard Zuyderhoff.

Cercamon gaf trainingen zoals tijdens het 21-jarig jubileum. Dat was een workshop voor belangstellenden waarbij een vesper werd ingestudeerd die men aan het eind gezamenlijk zong. En in het kader van de ontsluiting van de Soeterbeeckmanuscripten door de Katholieke Universiteit Nijmegen was er twee maal een workshop over dat materiaal (2005 en 2011), uitmondend in een Maria Magdalenvesper.

Afgelopen november vond dus het laatste project plaats van Cercamon. Het bestaat uit muziek uit twee eerdere pro-

gramma's waarvoor ook weer nieuw repertoire is gevonden. Het programma 'Willibrord' werd ingestudeerd voor het Nederlands gregoriaans festival in Ravenstein in 2012 en bestaat uit officiege-zangen. Het tweede programma is 'Reizend langs de Rijn, heiligen uit de Rijnstreek bezongen', met divers repertoire

Radio en tv

EO programma Muziek in de Nederlanden: Nederlandstalig Moderne Devotie repertoire

KRO documentaire over Hildegard: geluids- en beeldopnamen o.a. op de Disibodenberg en in het klooster van Eberbach

IKON medewerking aan radioprogramma's interviews o.a. met Kees Schuurman

KRO aandacht in vele radioprogramma's

uit de periode van 1000 tot 1500.

Cercamon brengt het programma ook in Rome in de kerk der Friezen waar ze ook de mis op 10 november hebben verzorgd.

KK "Dat is een afscheid dat klinkt als een klok, hoe krijgen jullie dat gefinancierd". De vrouwen lachen. "We maken de pot op!, dit is beter dan een afscheidsetentje!"

Op de dag dat Sinterklaas de stad Utrecht aan doet en het langs de grachten druist van kinderliedjes, meestal twintigste eeuwse klassiekers, klinkt in minstens drie kerken in de oude binnenstad muziek die vele eeuwen ouder is.

Door toeval hebben zowel het Gregoriaans Koor Utrecht en Cercamon zondag 17 november gekozen om hun jubilea te vieren. Op naar de Augustinuskerk aan de Oude gracht dus, om daar om 15.00 uur tussen het Sint en Piet publiek de statige negentiende eeuwse 'Waterstaatskerk' binnen te gaan.

Meteen omringt de ruimte je en als de schola, 18 man sterk onder leiding van Anthony Zielhorst, het concert opent met de hymne *Angelum pacis*, weet je dat je goed zit vanmiddag. De schola klinkt vitaal en sonoor. De koorklank is helder. Met een robuuste en zuivere toon nemen de mannen je mee op een muzikale wolk en weten je zowel als geheel, als solistisch mee te voeren naar een ideale klankwereld.

Het Gregoriaans Koor Utrecht (GKU) bestaat 45 jaar. Jan Boogaarts richtte de schola op en gaf het stokje 15 jaar geleden over aan Anthony Zielhorst. Toen heette het nog het Utrecht Studenten Gregoriaans Koor, maar de leden werden ouder en zijn allang geen student meer. Hoewel, ook steeds jongere zangers bevolken tegenwoordig het koor.

Het jubileumprogramma bestond o.a. uit gregoriaanse gezangen voor het feest van de aartsengelen Michael, Gabriel en Rafael. Het GKU zong dit programma afgelopen september in de kerk van *SS Michele e Magno* in Rome. De gezangen werden afgewisseld met werken waarbij koor en orgel alternatim aan de slag

konden: het *Kyrie della Domenica* van Girolamo Frescobaldi en de *Suite du premier ton* van Jean Adam Guilain. Bij het afscheid van Jan Boogaarts in 1998 schreef Louis Toebosch de *Meditazione opus 169*. Dit werk en ook de andere werken voor orgel, werden meesterlijk uitgevoerd door Paul van der Woude. Het slot van het concert bestond uit een fragment uit de metten voor de drie dagen voor Pasen.

Het koor heeft een lange traditie van uitvoeren van deze metten en ter gelegenheid van het jubileum is het materiaal voor de tweede maal opgenomen. Hier thuis heb ik de box met de lp's nog staan van de – naar ik dacht – onovertroffen Donkere Metten die werden opgenomen in de jaren '70. De nieuwe opname is minstens zo mooi, maar toch heel anders in klank. Eigenlijk moet nu de platenspeler van onder het stof worden gehaald om de vergelijking echt te kunnen maken. Dat kan straks in de donkere dagen voor Kerst als er buiten weer andere, jongere, klassiekers klinken, de eeuwige *jingle bells* en daarvoor gevlucht moet worden.

Cercamon vierde haar 25 jarig jubileum in de Nicolaikerkerk om 17.00 uur. Dus vlug op de fiets naar de andere kant van de binnenstad.

Het contrast tussen beide concerten kon haast niet groter zijn. Behalve dan in kwaliteit van het gebodene, want ook dit concert was prachtig. De Nicolai is een

langgerekte 12de eeuwse kerk met een heel andere akoestiek dan de Augustinus. Cercamon gebruikte de hele ruimte en maakte een verdeling in gezangen waarbij het 8ste eeuwse gregoriaans aan de Westkant en het 12de eeuwse gregoriaans, van o.a. Hildegard, aan de Oostkant in het koor werd uitgevoerd.

Waar het GKU zich dicht bij het notenmateriaal hield, durfden de vijf vrouwen van Cercamon het experiment meer aan. Zo werd geïmproviseerd op het orgel en op overgeleverde teksten zonder muziek (Cunera). Er werd af en toe een bourdootoon aan het gregoriaans toegevoegd en de hymne van Barbara klonk als een gezongen processie door de kerk.

Soms klinkt de kleine schola sterk en helder door de ruimte, vooral in het late repertoire. Bij de solistische passages durft Cercamon haar kwetsbare kant te tonen en klinken de dames soms aarze-

lend alsof ze het repertoire nog overdenken. Het maakt dat je niet weg kunt dommelen zoals bij het GKU, maar voortdurend op het puntje van je stoel zit omdat de verrassing uit onverwachte hoek kan komen.

Cercamon werd in 1988 opgericht door Lida Dekkers – zie elders in dit tijdschrift. De nu vijf overgebleven vrouwen besloten om na 25 jaar dit jubileum te gebruiken om op een mooi hoogtepunt te stoppen met het ensemble. Het afscheidsconcert klonk dan ook als een klok.

Er werd gekozen voor een concert waarbij verschillende programma's uit het verleden aan bod kwamen: o.a. Willibrord en Hildegard. Zij werden gecombineerd in het programma met de titel *Reizend langs de Rijn*. We reizen behalve langs de Rijn ook langs de tijd met talloze voorbeeldfiguren uit het begin

van het Christendom. We komen langs Rhenen met Cunera en Keulen met Ursula, beiden vierde of vijfde eeuwse heiligen. Met een sprong in de tijd naar de zevende en achtste eeuw met gezangen ter ere van de heiligen Rupertus, Disibodus en Willibrord. Het grootste deel van de gezangen voor deze missionarissen stamt uit de 12^e eeuw, net als het repertoire van Hildegard, die bij Bingen ook aan de Rijn woonde. Organist Berry van Berkum maakte tot slot de sprong naar het heden. Met typerende kleuren van de middeleeuwse klanken naar hedendaagse improvisaties op het Markussenorgel. Het slotconcert van Cercamon werd

opgenomen door de Concertzender. Het zal over enige tijd te beluisteren zijn op dit radiostation.

Zo blijft er gelukkig nog genoeg na te genieten van de schitterende muziek, zo divers die vandaag in twee kerken in Utrecht te beluisteren was. Twee memorabele concerten, een opmaat naar het 50-jarig jubileum en 1 slotconcert na 25 jaar.

Die derde kerk waar gregoriaans klonk? Dat is de Willibrorduskerk halverwege tussen de Augustinuskerk en Nicolaïkerk in. Daar is zoals elke week de trouwe schola van Arnoud Heerings te horen in de avondmis.

*En weer werden we verblijd met een reactie uit ons lezerscorps. Ga zo door!
GregoGaga, gregoriaans met middelbare scholieren.
Zie ook elders in dit nummer het verslag van deze dag.*

Wat een prachtig initiatief van de Schola Cantorum Oosterhout om het 70-jarig bestaan (in 2012) te vieren met een project over gregoriaans voor middelbare scholieren!

Het idee om de leerlingen zelf korte teksten te laten maken, die voor hun gevoel eeuwigheidswaarde hebben, is een gouden vondst. Daardoor hebben de leerlingen een verbinding met de teksten die uiteindelijk gezongen gaan worden, geloven ze erin. Dat is precies de bron van waaruit de gregoriaanse zang moet opborrelen.

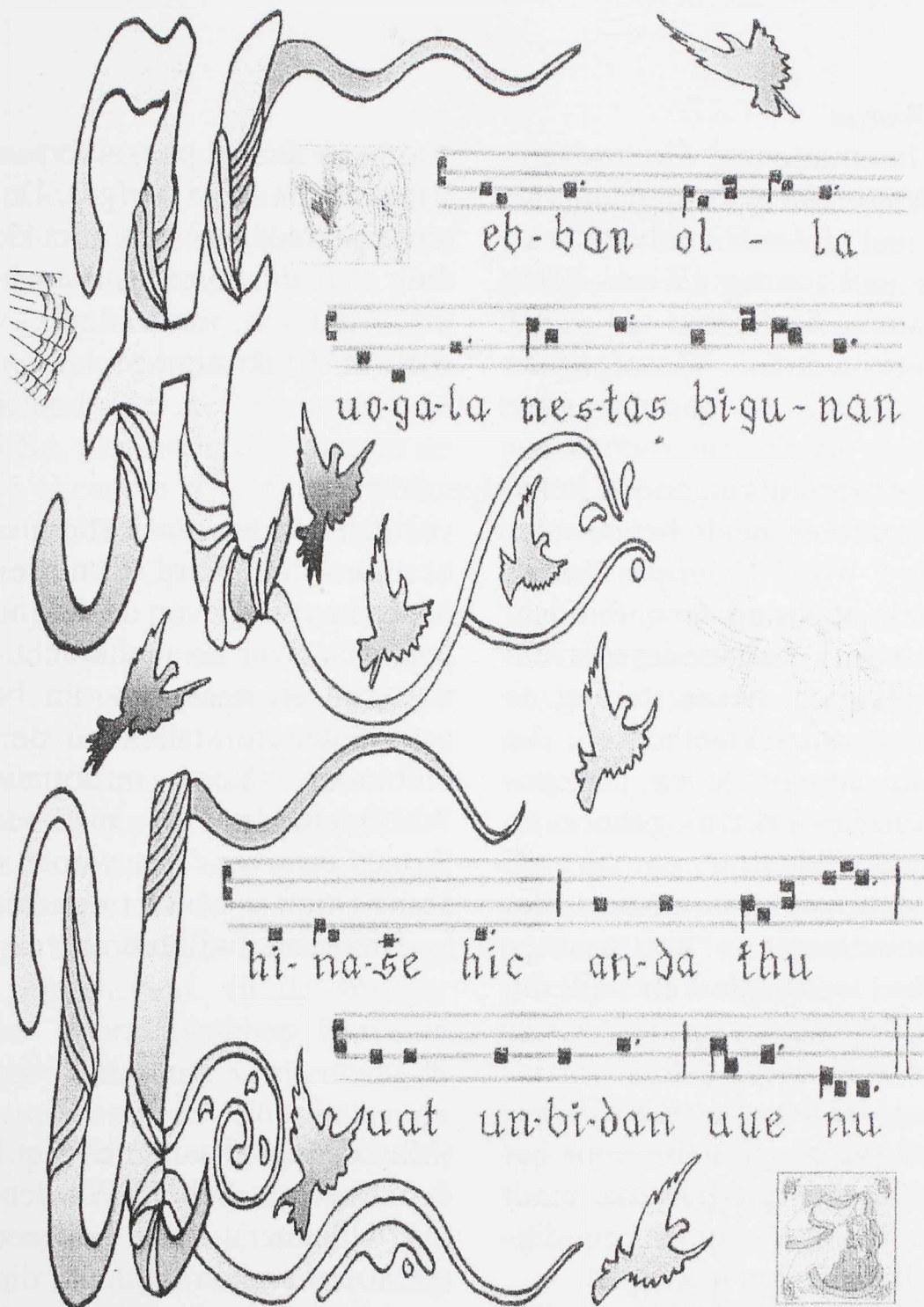
Wat ik jammer vond is dat de zelfgemaakte teksten vervolgens onder melodieën van bestaande antifonen werden geplakt. Omdat daarbij dan de toonvoorstelling ontbreekt, wordt het een lukraak knippen en plakken. Het was misschien een goed idee om hier de ideeën van "GregoGaga" met die van "Het woord dat vleugels kreeg" met elkaar te verbinden. In "Het woord dat vleugels kreeg" laat ik de leerlingen zingenderwijs ervaren hoe vanuit recto tono reciteren langzaam een melodie kan groeien. Hoe je in het melodisch verloop een woord dat je belangrijk vindt extra aandacht kunt geven door melodische stijging en uitbreiding. Deze werkwijze had weliswaar

meer tijd gekost, maar had zeker ook meer muzikaal begrip opgeleverd.

Behalve het zelf maken van teksten is het met de hand noteren van de noten, de kalligrafische notatie van de tekst en het verluchten van elke beschreven pagina ook een erg mooi idee van GregoGaga. Inhoud en vormgeving krijgen daarmee eenzelfde gewicht. Misschien hadden de leerlingen vooraf op de pc nog een beetje met de Meinrad-font kunnen knutselen? Zo moeilijk is dat niet. Het was misschien een goede voorbereiding geweest op het echte handwerk.

De uitvoering van de zelfgemaakte gezangen door de Schola Cantorum Oosterhout was natuurlijk een smakelijke kers op de GregoGagataart. Hoe moet dat wanneer het project naar andere scholen gaat en er geen schola voorhanden is? Het lijkt me toch heel wenselijk dat de docent een groepje zangers achter de hand heeft, die de zelfgemaakte stukken, liefst samen met de leerlingen, gaat uitvoeren. Het moet uiteindelijk tot klinken komen!

Wat nog aardig zou kunnen zijn, is om een droge opname te maken en dan samen met de leerlingen een akoestiek uit te kiezen: de Sint Pieter in Rome, de

kathedraal van Chartres, noem maar op. Tegenwoordig kun je digitaal je eigen zang naar ontelbaar veel kerken en concertzalen verplaatsen. Aangezien akoestiek zo'n belangrijk onderdeel uitmaakt van de het klankspectrum van het gregoriaans, kan dit heel interessant en leer-

zaam zijn én een goede voorbereiding zijn op de uiteindelijke uitvoering in een échte kerk.

Complimenten aan de Schola Cantorum Oosterhout en hun GregoGaga project!

Wilko Brouwers

1.

Data Festival Watou

Het twaalfde Internationaal Gregoriaans Festival van Watou zal plaatsvinden van donderdag 14 mei (feest Hemelvaart van de Heer) tot en met zondag 17 mei 2015. Dit kernprogramma in Watou zal vanaf zaterdag 9 mei worden voorafgegaan

door een aantal pre-ouvertures in Frans-Vlaanderen en in België. De organisatoren zijn reeds gestart met de voorbereiding van de invulling van het programma, dat u later zal vinden op: www.festivalwatou.be.

2.

Van Wilko Brouwers ontvingen wij het volgende bericht:

Op zaterdag 5 oktober heeft het bestuur van de *Stichting Ward Centrum Nederland* besloten de stichting te ontbinden. Het Nederlandse basisonderwijsveld blijkt nauwelijks nog belangstelling te hebben voor een muziekmethodiek, die gebaseerd is op een brede én gedegen ontwikkeling van het innerlijk gehoor, op gezonde stemontwikkeling en op het leren lezen en schrijven van muziek. Het accent ligt momenteel op kortstondige muziekprojecten enerzijds en allerlei

vormen van talentselectie anderzijds. Het bestuur van Ward Centrum Nederland beschikt noch over de financiële middelen noch over de mankracht om dit getij te keren en heeft daarom besloten haar activiteiten te staken en de stichting te ontbinden. Voor informatie over de Wardmethode, de methode Stepping Stones en over 'Het woord dat vleugels kreeg' kunt u contact opnemen met Wilko Brouwers: wilko.brouwers@iae.nl.

3.

Nederlands Gregoriaans Festival

Er is een voorlopig programma voor het NGF vastgesteld, het programma vindt alleen maar doorgang als we de benodigde gelden bij elkaar weten te krijgen.

Het thema van het festival is 'Lijnen'. We besteden aandacht aan de essentie van het gregoriaans, de melodische lijn, en we laten horen hoe die behalve in het gregoriaans ook in de vele eeuwen na de bloeitijd van het gregoriaans de essentie is gebleven van zeer veel muziek. Gregoriaans kan daarin gebruikt zijn als Cantus Firmus, als vormgevend element en als inspiratiebron.

Voor deze aflevering hebben we niet alleen enkele vooraanstaande ensembles van Middeleeuws repertoire uitgenodigd

(Maria Jonas, Psallentes met Hendrik van den Abeelen, Schola Werdensis met Stefan Klöckner), maar ook een aantal kamerkoren en een organist, die we hebben uitgedaagd een programma samen te stellen dat eenstemmigheid als uitgangspunt heeft.

Op de eerste dag van het Festival zal ook de slotpresentatie worden gehouden van de *Dag van de Kinderkoren*, die ook in het kader van het thema 'lijnen' zal staan. Op zondag vinden de gebruikelijke diensten plaats, de oecumenische dienst met de heren van de Capella Vacalis, de mis met de Schola Juventatis olv Jeroen Felix. We hopen op een voor velen inspirerende aflevering.

1. Verwijzing naar Gregoriusblad 2013-3

In vervolg op de serie artikelen in deze jaargang, die zich laten leiden door de sleutelbegrippen en aandachtspunten van Eugenio Costa (zie hierover ook de twee voorgaande besprekingen in dit tijdschrift), vergelijkt Richard Bot het kerkmuzikale beleid in de USA met dat in ons land. In de USA zijn na Vaticanum II vier beleidstukken uitgegaan van het episcopaat, in 1868, 1972, 1982 en 2007. Opvallend hieraan is dat je een stijgende lijn ziet van zowel waardering voor de kerkmusici als ‘pastoral musicians’ als van betiteling van de liturgische muziek zelf: in termen van ‘goddelijk’, niet RK maar goddelijk!

In contrast met de bisschoppen in de USA hebben die in Nederland, met uitzondering van de *Beleidsnota Kerkmusicus* (1985) geen enkel specifiek beleidsdocument over kerkmuziek gepubliceerd. In de zestiger jaren beijverde vooral bisschop Bluysen zich om de post-vaticaanse vernieuwing te sturen en te stimuleren. In 1968 maken de bisschoppen op verzoek van het Vaticaan de balans op: daarop verschijnen zowel pastorale voordelen alsook de grootste moeilijkheden. “Het lijkt of de vernieuwing van de liturgisch-muzikale vormen totaal voorbijgegaan is aan de NCL (Nationale Commissie voor Liturgie)”, verzucht de auteur.

Het enige document na 1985 waarin beleidsmatig kerkmuziek ter sprake komt, is de diocesane beleidsnota over liturgie in het bisdom Rotterdam *Hoe zijt Gij aanwezig...* (2003). De auteur besluit met vooral het meest recente Amerikaanse beleidsstuk, *Sing to the Lord: Music in Divine Worship* (2007) te bespreken. Het ziet als voorname rol van muziek in de liturgie: de

heiliging van de geloofsgemeenschap. Volgens de Nederlandse bisschoppen staat liturgische muziek in dienst van de verkondiging en verruimt het de communicatie tussen het Woord Gods en de gelovige beantwoording. De Amerikaanse bisschoppen hebben niet alleen aandacht voor het rituele aspect van liturgische muziek, maar ook voor de culturele context waarbinnen dit zich afspeelt.

Wat het gregoriaans betreft: het gebruik van liturgische zang in het Latijn, vooral wat betreft het ordinarium, moet gekoesterd worden. Mengvormen van Latijn en de volkstaal zijn geen probleem voor zowel de Amerikaanse als Nederlandse bisschoppen. En kerkmusici moeten oog hebben voor zowel oude als nieuwe composities (Beleidsnota 1985). De auteur besluit met nog een verschil tussen beide kerkprovincies: in de USA draagt de plaatselijke bisschop de verantwoordelijkheid over het keuren van kerkelijke gezangen die binnen dat bisdom gepubliceerd zijn, in Nederland ligt die verantwoordelijkheid in feite bij de bisschoppenconferentie.

In dit nummer wordt Anje de Heer, publiciste, kerkmusica en spin in het web van het Centrum voor de Kerkzang te Amersfoort geïnterviewd door Kees van Mechelen. Het Centrum wil binnen het brede spectrum van protestantse en protestants-oecumenische kerken de gemeentezang en kerkmuziek bevorderen. Na een reguliere praktijk als cantor/organist houdt zij zich vooral met zang bezig: “(kerk)muziek moet tintelen! Van ingekakte kerkmuziek – dáár wordt niemand warm van! Dan heb je het verval aan jezelf te danken.”

Dezelfde Anje de Heer is annex geweest bij de totstandkoming van het nieuwe Liedboek. Anton Vernooij biedt hierover een beschouwing vanuit musicologisch perspectief, onder de titel: *Liedboek: een katholieke bundel*. Naast enige voorbeeldgezangen wijdt de auteur vooral uit over de werkwijze van de initiatiefnemers, hoe zij gaandeweg primaire en secundaire criteria aanlegden, waardoor “als bij bijna geen andere hedendaagse zangbundel de inhoud gebaseerd is op de nieuwe theologie van het lied”. Immers, zo betoogt hij in dezelfde geest als Bot hierboven over *divine worship*, tekst en muziek “bestaan niet op papier, maar óntstaan in een levende praktijk. Daarom is ook de melodie van een lied vindplaats van God, subject van theologie”. En hij besluit: “het Liedboek is om zijn brede liturgische en spirituele insteek ook een Godsgeschenk aan de Romana, zeker ook gezien de huidige beleidsomstandigheden daar... De lof Gods is in ons Neder-

2.

Tijdschrift voor Liturgie.

Kleine tijdschriften worden onder redacties vaker uitgewisseld. Zo ontvangen we het Gregoriusblad waarvan u regelmatig een verslag van de inhoud in ons tijdschrift aantreft. Een van de tijdschriften waarover we minder kond doen is het Belgische Tijdschrift voor Liturgie, uitgegeven door de abdij van Affligem. Het tijdschrift verschijnt om de twee maanden. Het oktober nummer staat helemaal in het teken van processies. Reden voor ons om aandacht te besteden aan de keuze van de redactie. Het hoofdartikel is van mgr. Leon Lemmens. Hij schrijft over de kracht van processies doordat ze publieke ruimte geven aan gewone mensen, geen BN'ers of zoals onze zuiderburen zeggen BV'ers. Processies ‘verbinden’ door de persoonlijke betrokkenheid van de deelnemers.

Daarnaast is er een keur aan artikelen; over

lands taalgebied universeel geworden”.

In zijn artikel *Muziek als taal van emoties* stelt Bert Mooiman, pianist, organist en muziektheoreticus, vast hoe anders het communiceren via muziek verloopt dan via de gesproken taal. En hij haalt op het eind Hans Küng aan: “Ja, Töne, Klänge können sprechen und sagen letztlich doch etwas Unausprechliches, Unsagbares: inmitten der Musik ein *ineffabile mysterium*. Het is in dit ‘onuitsprekelijke mysterie’ dat de muziek kan raken aan de religie, maar ook aan de poëzie, de lyriek. In de liturgie komen deze drie al duizenden jaren samen. En als wij elkaar soms met het gesproken woord niet meer kunnen bereiken – zoals bij de dementerende mens, maar ook bij wie zich vervreemd voelen van elkaar, van de kerk, van de wereld – dan draagt mij uw muziek”.

(GvO)

volksdevotie en processies door Marianne Servaas; de processie als metafoor door Kristof Struys; de Hanswijkprocessie in Mechelen door Frieda Van Vaeck; De Heilig-Bloedprocessie in Brugge door Benoit Kervyn en Doenja Van Belleghem; De Kroningsfeesten in Tongeren door Peter Bruggen; de Virga Jessefeesten in Hasselt door Guido Breban en de tractorprocessie te Orsmaal door Guy Goris.

Verbinden – humaniseren zeggen onze zuiderburen - is de kern in dit themanummer.

Muziek zou dat natuurlijk ook kunnen doen, maar dat aspect ontbreekt in deze hele aflevering. Dat is jammer, vooral omdat er veel speciale processiemuziek is overgeleverd en gecomponeerd en die zeker ook een verbindend effect heeft.

(KK)

Dinsdag 24 december
Kerstmis

Woensdag 25 december
Kerstmis (Hoogfeest)

Donderdag 26 december
H. Stefanus, eerste martelaar (Feest)

Vrijdag 27 december
H. Johannes, apostel en evangelist (Feest)

Zaterdag 28 december
HH. Onnozele Kinderen, martelaren (Feest)

Zondag 29 december
H. Familie (Feest),
zondag onder het octaaf van Kerstmis

Woensdag 1 januari
H. Maria, Moeder van God (Hoogfeest)

Zondag 5 januari
Openbaring des Heren (Hoogfeest)

Zondag 12 januari
Doop van de Heer (Feest)

Zondag 19 januari
2de zondag door het jaar

Zaterdag 25 januari
De bekering van Paulus (Feest)

Zondag 26 januari
3de zondag door het jaar

Zondag 2 februari
Opdracht van de Heer in de Tempel (Feest)

Zondag 9 februari
5de zondag door het jaar

Zondag 16 februari
6de zondag door het jaar

Zondag 23 februari
7de zondag door het jaar

Zondag 2 maart
8de zondag door het jaar

Woensdag 5 maart
Aswoensdag

Zondag 9 maart
1de zondag van de Veertigdagentijd

Zondag 16 maart
2de zondag van de Veertigdagentijd

Woensdag 19 maart
H. Jozef, echtgenoot van de Maagd Maria
(Hoogfeest)

Zondag 23 maart
3de zondag van de Veertigdagentijd

Dinsdag 25 maart
Aankondiging van de Heer (Hoogfeest)

Zondag 30 maart
4de zondag van de Veertigdagentijd

Zondag 6 april
5de zondag van de Veertigdagentijd

Zondag 13 april
Palm-/passiezondag

TRIDUUM SACRUM
Donderdag 17 april
Witte Donderdag

Vrijdag 18 april
Goede Vrijdag

Zaterdag 19 april
Stille zaterdag

PAASTIJD
Zondag 20 april
Hoogfeest van Pasen

Zondag 27 april
2e zondag van Pasen

Van de redactie	113
Christus is opgestanden en Victimae Paschali (deel 2) <i>Louis Krekelberg</i>	114
Wim van Gerven, pionier van de gregoriaanse semiologie in Nederland (redactie: Geert Maessen) <i>Katrijn Kuypers</i>	122
Symposium Gregogaga in Oosterhout: 'Jeugd leert monnikenwerk' <i>Katrijn Kuypers</i>	126
Hebdomada V, A-jaar <i>Gerrit van Osch</i>	130
CERCAMON 25 jaar Van de IJssel naar de Rijn <i>Katrijn Kuypers en Elzemarieke Veldhuyzen van Zanten</i>	134
Twee gregoriaanse jubilea <i>Katrijn Kuypers</i>	137
Forum	140
Mededelingen	142
Verslagen	143

